

Сивочолий Острог: сторінками життя

Перша згадка про Острог

Найдавніші поселення на території Острога з'явилися, як вказують на це археологічні матеріали, в добу міді (IV – III тисячоліття до н.е.). Сліди давньоруського городища було виявлено свого часу на замковій горі міста.

Першу літописну згадку про Острог ми зустрічаємо в Іпатіївському літописі за 1100 рік, де ведеться мова про політичні наслідки кривавого злочину міжусобного періоду – осліплення князем Давидом Ігоревичем теребовлянського князя Василька. Княжий з'їзд постановив відібрати у Давида Володимир – волинський стіл, натомість князю – братовбивці було передано у володіння кілька міст, серед яких літописець називає і Острог. Історики, між ними і Михайло Грушевський, ідентифікують літописний Острог 1100 р. із добре знаним з XIV ст.. волинським містом над річками Горинню і Вілією.

Походження назви міста

Назва міста, найімовірніше, походить від давньослов'янського слова “острог”, що означає № укріплення”, “місце, огорожене дерев'яним частоколом”.

В XII ст.. Острог належав до Погоринського (Дорогобузько – Пересопницького) уділу, за володіння яким йшли довголітня боротьба між волинськими і київськими князями; пізніше він увійшов до складу Волинського, а після об'єднання останнього з Галичиною у 1199 р. до Галицько – Волинського князівства. Вірогідно місто стало жертвою монголо – татарської навали середини XII ст., однак згадки про нього в документах цього часу відсутні. Головне місто Рогорини – Дорогобуж не зміг відновити свого колишнього значення після погрому середини XIII ст.. Політичний, господарський, культурний центр краю переміщається у XIV ст.. в Острог, через який пролягали найважливіші торговельні шляхи. Східноволинські православні владики починають іменуватися єпископами Луцькими і Острозькими.

Василь – Костянтин

Острозький – некоронований влодар Русі

Князь Василь – Костянтин Острозький (1526 – 1608) – найвідоміший представник цього волинського роду – народився в Турові від шлюбу Костянтина Івановича Острозького і княжни Олександри Слуцької. Рано залишившись без батька, в 15 років він був визнаний повнолітнім і вступив у володіння половиною батьківської спадщини з центром у Дубно. Був одружений на Софії Тарновській (1534 – 1608) – єдиній дочці і спадкоємиці великого гетьмана коронного; цей шлюб долучив володіння Острозьких землі в Малій Польщі і Галичині

В середині 1570- х р. р. В.-К. Острозький зміг повернути у власність свого роду Острог та інші маєтності покійного брата Іллі. На цей час його володіння склалися із 100 міст, 40 замків, понад 1300 сіл, а річний прибуток становив 1200000 злотих. Надвірне княже військо нараховувало кілька тисяч шляхтичів; на службі в нього знаходилися також козаки і осілі в Острозі та деяких інших містах татари.

На протязі життя князь одночасно обіймав декілька високих державних посад, серед яких - київського воєводи, маршала землі волинської, володимирського старости.

Князь Острозький був найвизначнішим меценатом свого часу. Серед його справ – численні пожертви церквам, монастирям, архієрейським кафедрам не тільки України, а й православного Сходу, відкриття шкіл в Турові і Володимирі, заснування добродійних інституцій - шпиталів. З середини 1570- х р. р. головним осередком української освіти і книжності стає стольне місто князя – Острог, прозваний сучасниками” Волинськими Афінами”.

Острозька Академія

Перлину Української освіти і культури, перший вищий навчальний заклад Східної Європи було засновано у 1576 р. В 1578 р. в первістку острозького друкарства – “ Букварі” Івана Федорова зустрічаємо першу писемну згадку про діяльність в Острозі навчального закладу є 1579 р. датується згаданий вище заповіт Гальшки Острозької, де відкритий князем освітній осередок вперше названий академією.

Академія і друкарня розміщувалися в Пригородку – території між Замковою горою і містом, що від гори відділялась глибоким ровом, а від міста – дерев’яною обгородженою стіною.

Традиційне для Європи вивчення семи вільних наук (граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії) вперше в українській освіті було покладено в основу навчальної

діяльності Острозької академії у поєднанні з досконалим оволодінням трьома мовами – грецькою, латинською і церковнослов'янською.

Острозькі друки

Особлива сторінка історії “ Волинських Афін” – діяльність друкарні, заснованої князем Василем - Константином Острозьким при слов'яно – греко - латинській академії для задоволення її потреб в навчальній літературі і видання наукових і літературних праць її співробітників. Це була друга в Україні(після Львова) кирилична друкарня.

Очолив її славетний друкар Іван Федоров(Федорович); в ній побачимо світ 6 із 12 його видань. Першим острозьким друком був греко – слов'янський “Буквар” (1578 р., 18 червня). Як додаток до нього, був виданий твір болгарина Чорноризця Храбра (XI ст..) про витоки слов'янської писемності і її творців святих Кирила і Мефодія. Наступним виданням Івана Федорова стали” Книга Нового Заповіту” та т.з. “Хронологія” – віршований твір Андрія Римші (1580р.)

Вершиною друкарської праці Івана Федорова і водночас діяльність наукового колективу Острозької академії стало перше в світі повне видання книг Старого і Нового заповіту Церковнослов'янською мовою, що було здійснене у 1581 р. і відоме як “Острозька Біблія”.

Острозькі видання (особливо ”Біблія”), Наукові та літературні праці вчених Острозької академії, її навчальна практика виробили стандарт церковнослов'янської мови для східних і південних слов'ян, що поширились в XVII – XVIII ст.

Перші парламентські вибори і Острог

В 1906 р. відбулися перші парламентські вибори. Серед депутатів Державної Думи Російської Імперії I-IV скликань від Острожчини Були відомий медик Георгій Рейн (власник села Вілія), лідер російських націоналістів Віталій Шульгін (власник села Кургани), церковний публіцист Ананій Лотоцький (священик села Миля тин). З 1910 р. на Правобережну Україну було поширене земське самоуправління; В Острозі працювали повітові земські збори і управа, що займалися питаннями освіти, охорони здоров'я, ветеринарії, шляхів та ін.; поживало свою роботу і міське самоврядування – наскільки це дозволяли умови чиновницько – поліцейської держави.

Острог – місто шкіл

У XIX – на п. XX ст.. за Острогом збереглася і зміцніла репутація “ міста шкіл”. Навчальні заклади, що працювали в місті, залишили помітний слід в освітньому житті краю, продовжуючи славетні традиції минулих віків, а їх випускники досягли висот в різних сферах людської діяльності.

З 1796 по 1825 рік в Острозі діяла Волинська духовна семінарія – єдина на той час в краї середня школа поза польською освітньою мережею Волині.

Тривала історія також за плечима Острозької чоловічої гімназії . Її попередником було польсько мовне повітове училище, засноване на початку XIX ст.. Т. Чацьким. У 1832 р. після переведення на російську мову викладання воно іменувалося дворянським училищем і мало три класи.

1868 р. дворянське училище було реформоване у 4 – класну прогімназію, яка невдовзі вже складалася з 6 класів. У 1880 х р. р в ній навчався Агатангел Кримський – визначний український філолог, сходознавець, історик, перший неодмінний секретар заснованої у 1918 р. Української Академії Наук. З ініціативи його батька і тітки в Острозі відкрились друкарня, книгарня, публічна бібліотека.

1897 р. цей навчальний заклад став повною класичною гімназією. 1903 у ній склав екстерном іспит на атестат зрілості визначний український вчений, політичний і церковний діяч Іван Огієнко (майбутній митрополит Іларіон), що свого часу зробив вагомий внесок у дослідницьку Острогіану, особливо в історію острозького друкарства.

Видатна роль в розвитку середньої освіти на Волині належить Острозькому графа Д. Блудова жіночому училищу, яке з 1866 р . діяло при місцевому Кирило – Мефодієвському братстві; з часом воно отримало державне фінансування і права жіночої гімназії. Перші десятиріччя загальне керівництво освітньо – виховною діяльністю училища здійснювала графиня Антоніна Блудова (1812 – 1891р.р) – засновниця братства, автор педагогічних праць. У навчальній програмі училища привертає увагу особливе місце питання історії Волині, Острога, княжого роду Острозьких. Відкритий при училищі додатковий педагогічний клас підготував для краю сотні народних учительок. Випускницею “ Блудівського” училища була відома поетеса української діаспори Оксана Лятуринська.

Потреби життя вели до розширення мережі шкіл міста. З часом в Острозі відкрилася приватна жіноча гімназія М. Рекало, чоловіче і жіноче вищі початкові училища, церковно – парафіяльні школи при соборі і на Новому місті; кілька початкових шкіл обслуговували освітні потреби чисельної єврейської громади.